

Ενάντια στην απαισιοδοξία: η ανάγκη μιας γκραμσιανής στρατηγικής

Νίκος Τριμικλινιώτης

*Ο παλιός κόσμος πεθαίνει και ο νέος πασχίζει να γεννηθεί. Ζούμε την εποχή μιας *interregnum* (μεσοβασιλείας), όπου εμφανίζονται νοσηρά συμπτώματα.*

Αντόνιο Γκράμσι

Σαν σήμερα 27 Απριλίου, το 1937, πεθαίνει ο μεγάλος Ιταλός επαναστάτης και στοχαστής Γκράμσι. Από το 1926 πέρασε τη ζωή του στα μπουντρούμια του Μουσολίνι.

Είναι του συρμού σήμερα να είμαστε απαισιόδοχοι, κι όντως, κοιτάζοντας γύρω μας, βλέποντας όλο αυτό το *decadence*, τη μιζέρια κι απελπισία, την ανασφάλεια κι αβεβαιότητα, την κατάρρευση και απάθεια, υπάρχει κάθε λόγος να αισθανόμαστε έτσι.

Ενώ εσφαλμένα αποδίδεται στον Γκράμσι η φράση «απαισιοδοξία της νόησης, αισιοδοξία της βούλησης», αυτή είναι μια φράση με την οποία ο Γκράμσι, πριν από έναν ολόκληρο αιώνα, απαντούσε στους αναρχικούς.^[1] Αυτό μας το υπενθύμισε ο μεγάλος μαρξιστής Leo Panitch,^[2] λίγο πριν μας εγκαταλείψει πρόωρα πέρυσι έχοντας κτυπηθεί από τον κορονοϊό.^[3]

«Είναι αδύνατο να διαβάσει κανείς τα *Τετράδια της φυλακής* του Γκράμσι χωρίς να εκτιμήσει πόσο πραγματικά ξεπέρασε τη διχοτόμηση μεταξύ απαισιοδοξίας της διάνοιας και αισιοδοξίας της θέλησης. Το έκανε ακριβώς εφαρμόζοντας την εκπληκτική δημιουργική του νοημοσύνη σε ό,τι πραγματικά θα χρειαζόταν να συμμετάσχει στη δημιουργία ενός νέου τύπου πολιτικού κόμματος, το οποίο αναφέρει ως φόρο τιμής σε έναν άλλο μεγάλο Ιταλό πολιτικό θεωρητικό, που θα μπορούσε επίσης να περιγραφεί ως ρεαλιστής με φαντασία, αποκαλούμενος ‘‘σύγχρονος πρίγκιπας’’. Στην προσπάθειά του να διατυπώσει τη μορφή ενός κόμματος ικανού να πραγματοποιήσει έναν επαναστατικό μετασχηματισμό σε συνθήκες όπου το κράτος ήταν βαθιά ριζωμένο στην κοινωνία, ο Γκράμσι έκανε ακριβώς το αντίθετο από το να το εμπιστευθεί στην επαναστατική βούληση σε ένα αυθόρμητο μετασχηματιστικό ‘‘συμβάν’’ που είναι του συρμού μεταξύ ορισμένων ριζοσπαστών διανοουμένων σήμερα.»^[4]

Αν είναι να διδαχθούμε κάτι από τον Γκράμσι, είναι ότι πρέπει να είμαστε «κόντρα στην απαισιοδοξία, τον πεσιμισμό» και υπέρ της «αισιοδοξίας της σκέψης» -κι όχι απλώς της βούλησης-, ως μιας από τις βασικές παρακαταθήκες που μας άφησε ο Ιταλός επαναστάτης κομμουνιστής.

Δεν θα παρασυρθώ από τις 20.000 αναφορές στον Γκράμσι σε βιβλία και άρθρα που ο Πέρι Άντερσον βρήκε το 2016, όταν έγραφε τον πρόλογο στη νέα έκδοση του βιβλίου του, *Αντινομίες του Αντόνιο Γκράμσι*,^[5] και που φαντάζομαι σήμερα θα πολλαπλασιάστηκαν, για να επικαλεστώ την τεράστια επιρροή του έργου του που τον κατατάσσει πιο ψηλά από τον Μακιαβέλι.^[6] Κι

όμως, το πνεύμα της εποχής είναι απαισιόδοξο.

Σήμερα περισσότερο από ποτέ χρειαζόμαστε την ώθηση που να μας επιτρέπει να δούμε τον κόσμο μέσα από την προοπτική του. Εδώ είναι που ο Γκράμσι ανοίγει δρόμους στην πολιτική επιστήμη, αλλά και την ίδια πολιτική, όταν αναζητεί τον ρόλο του πολιτικού ως εκφραστή και αρθρωτή ενός ανώτερου, καλύτερου κόσμου από την οπτική των υποτελών τάξεων, σε σχέση με την ανάλυση των συσχετισμών δύναμης ανάμεσα στο «πώς είναι κόσμος» και στο «πώς πρέπει να είναι». Εδώ βάζει μπροστά τον Μακιαβέλι για να μιλήσει για τον σύγχρονο ηγεμόνα, το σύγχρονο κομμουνιστικό κόμμα, κι όχι με την «ηθικολογική τους έννοια», ούτε και με την έννοια του «ευσεβούς πόθου ή έρωτα του νεφελώδους».^[7] Απαιτεί να εξετάσουμε την κοινωνία, κυρίως από την συνθετότητα των προοπτικών που περιέχει κάθε χρονικότητα:

«Ο πολιτικός σε δράση είναι ένας δημιουργός, ένα διεγέρτης, δεν δημιουργεί από το μηδέν, ούτε κινείται μέσα στο θολό κενό των επιθυμιών και ονείρων του. Βασίζεται πάνω στην έγκυρη πραγματικότητα, αλλά τι είναι αυτή η έγκυρη πραγματικότητα; Είναι ίσως κάτι στατικό και ακίνητο ή ένας συσχετισμός δυνάμεων σε συνεχή κίνηση και αλλαγή ισορροπίας;»

Ασφαλώς δίνει την απάντηση που κατευθύνει στρατηγικά τον χαρακτήρα της ανάλυσής μας:

«Όταν χρησιμοποιείς τη θέληση για να δημιουργήσεις καινούρια ισορροπία δυνάμεων που πραγματικά υπάρχουν και δρουν, στηριζόμενος επάνω σε κείνη την καθορισμένη δύναμη που θεωρείται προοδευτική, και ισχυροποιώντας την για να την κάνεις να θριαμβεύσει, σημαίνει πάντα ότι κινείσαι στο έδαφος της έγκυρης πραγματικότητας, αλλά για να την κυριαρχήσεις και να την ξεπεράσεις (ή να συμβάλεις σε αυτό). Άρα το ‘‘πώς είναι τα πράγματα’’ είναι κάτι το συγκεκριμένο, είναι μάλιστα η μοναδική ρεαλιστική και ιστορική ερμηνεία της πραγματικότητάς· είναι μόνον ιστορία σε δράση και φιλοσοφία σε δράση· είναι μόνο πολιτική».^[8]

Το 1929, σε ένα γράμμα προς τον αδελφό του από τη φυλακή, ο Γκράμσι περιέγραψε τον εαυτό του ότι προσπαθεί πάντα να είναι ένας άνθρωπος που,

«ποτέ δεν απελπίζεται και δεν πέφτει ποτέ σε αυτές τις χυδαίες, μπανάλ διαθέσεις, την αισιοδοξία και την απαισιοδοξία... Πάντα ήμουν οπλισμένος με απεριόριστη υπομονή – όχι με έναν παθητικό, αδρανή τρόπο, αλλά μια υπομονή που συνδέεται με την επιμονή».^[9]

Έτσι κι εμείς σήμερα, από εδώ που στεκόμαστε στην ανατολική Μεσόγειο, οφείλουμε να αναπτύξουμε μια στρατηγική που μας ενώνει με τον κόσμο. Πιστοί στην υπόσχεση, κόντρα στην απαισιοδοξία, μαθαίνοντας από τον Γκράμσι, μπορούμε και πρέπει σκεφτούμε στρατηγικά μεθόδους επαναστατικής αισιοδοξίας της σκέψης, δηλαδή με στρατηγική σκέψη-και-δράση, καταφέρνοντας έτσι να υπερβούμε την αντίφαση που διχοτομεί τη απαισιοδοξία της διάνοιας-σκέψης από την αισιοδοξία της βούλησης που θα αλλάξει τον κόσμο στον 21ο αιώνα. Αυτό απαιτεί όπως βαδίσουμε «μαζί αλλά και πέρα από τον Γκράμσι», στην ανάγκη να «μεταφράσουμε», να επεκτείνουμε και να υπερβούμε στη συγκυρία της πανδημικής εποχής συνδέοντάς την με την παραγωγή ιδεών και την εμπειρία των αντιστάσεων στον κόσμο, ιδίως στον Παγκόσμιο Νότο, αφού ξανασκεφτούμε με νέους ριζοσπαστικούς όρους τη σχέση μας με τον χώρο, τη φύση και την πολιτική.^[10]

[11] Η αρχική προέλευση της παραπάνω ρήσης αποδίδεται στον Ρομαίν Ρολλάν, όταν ο Γκράμσι απαντούσε σε άρθρο του στην *L'Ordine Nuovo*, βλ. A. Gramsci "Address to the Anarchists", *L'Ordine Nuovo*, April 30, 1920, <https://libcom.org/history/address-anarchists-antonio-gramsci-1920>. Επίσης στο A. Gramsci (1977) *Selections from Political Writings 1910-1920*, "Address to the Anarchists", επιμ. Quintin Hoare, Lawrence & Wishart, σελ. 185-189

[2] Leo Panitch «On Revolutionary Optimism of the Intellect», *Socialist Register* 2017, *Rethinking Revolution*, 2016 <https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/27143/20148> και Leo Panitch (2020) "Erik Olin Wright's Optimism of the Intellect", *New Political Science*, 42:1, 42-51, DOI: 10.1080/07393148.2020.1723962

[3] Colin Leys (2020) "Leo Panitch obituary, Canadian academic whose work on democratic socialism had an impact across the globe", *The Guardian*, 14 Jan 2021.

[4] Leo Panitch «On Revolutionary Optimism of the Intellect», σελ. 357

[5] Πέρι Άντερσον, *Οι Αντινομίες του Αντόνιο Γκράμσι*, RED MARKS, 2017. Για τη μετάφραση του "The Antinomies of Antonio Gramsci", *New Left Review*, τχ. 100, 1977, χρησιμοποιήθηκε και η πρώτη ελληνική έκδοση *Μαρξιστική Συσπείρωση*, Αθήνα, 1985, *Μετάφραση: Σταύρος Ορφονογιάννης*, *Επιμέλεια: Σίσυ Βωβού*, *Διόρθωση: Α. Αμπάβη*, Σ. Βωβού

[6] Perry Anderson, *The Antinomies of Antonio Gramsci*, Verso, 2017, p. 1

[7] Αντόνιο Γκράμσι, Για τον Μακιαβέλλι, εκδόσεις Ηριδανός, σελ.74. Στα αγγλικά Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, Lawrence and Wishart, 1971, σελ 172.

[8] Αντόνιο Γκράμσι, Για τον Μακιαβέλλι, εκδόσεις Ηριδανός, σελ.74-75. Στα αγγλικά Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, Lawrence and Wishart, 1971, σελ 172.

[9] Antonio Gramsci, *Letters from Prison*, Νέα Υόρκη: Harper and Row, 1973, σελ. 159.

[10] Michael Ekers, Gillian Hart, Stefan Kipfer and Alex Loftus (eds.) *Gramsci, Space, Nature, Politics*, Wiley-Blackwell, 2013.